

Valöns signatur är Kes-stenen på sjuttiofyradersbranten

OM ÖARNA SOM BLEVO EN OCH SOM SKILDES ÅT EN NATT

Av Folke Persson

et var den våta krigs-sommaren 1942.

I väntan på utemålar-väder prövade två kolle-ger otaliga metoder att få regndagarna att gå. Sjökortet kommo fram och vi planlade nya

fredliga strandhugg i Bohuslän.

För storseglare äro öarna endast krokben för fram-farten; det enda de veta om geografien tycks vara öarnas ytterkonturer. Sålunda är *Valön* för dem närmast ett bra inseglingssmärke till Lyrsösund på grund av *Kes-stenen* högst på sjuttiofyraders-branten – ty viken tycks vara för grund att ankra i och innanför öppnar sig ju bara en dalgång, lämplig för landkrabbor. Nå, mycket mera visste ej heller vi

och hade troligen ej fått något större intresse för ön, om ej en minnesgod man hade berättat så här:

– En gång kan ni tro att här var översvämning i Bohuslän. Det var fram mot vintern 1914 och världskriget hade nyss brutit ut. Det blev storm på natten – men inte orkan – och ändå steg vattnet så våldsamt. Nog måste det ha varit vulkaniska fenomen på havsbotten som drev på. Vattnet nådde upp till handlare Torsons trappa i Nösund. Ja, det steg, så att *Valön* delades i två hälfter och blev två öar! Medge att detta lät spännande. Då regnet gjorde en paus, satte vi kurs på *Kes-stenen* i syfte att upptäcka öns inre och för att anteckna vilken dag undret hade skett.

*

Kölen gick nätt och jämt fri från botten, men nu voro vi i land vid en sjöbod som såg ut att vara

Den folkilskna kon vaktar dalen under Skrobenberget och Skrobens grav. Skroben jordades på den plats där han föll från ättestupan (markerad med en sten ovanför gårdesgården).

häst, men längre inåt stranden blev det nästan för mycket leverne, ty en hönsflock keste framför oss och kacklade hjärtängsligt och några hönor flögo mot berg och nätstaket i vild panik, som om de aldrig förr hade skådat två tvåbenta varelser i enkla målarkläder. Snart sågo vi de första öborna – och att de sågo oss märktes väl, men ej att de hörde på vårt tal – men detta krigsårs motto var ju

EN SVENSK TIGER!

De visade sig vara mycket goda patrioter och trots att vi frågade om så oskyldiga saker som vatten som skvalpade för tjuuguåttå år sedan, voro de stumma, tills äntligen en gammal man tog till orda:

– Det var så grant månsken den natten!

Sedan ångrade han sig och blev också han en svensk tigare. Men motståndet eggade vår frågvis-het och just då vi hade kommit till den punkt, där inre lerkilen gick över i tuvmark, så att vi kunde taga den vägen, hade vi lärt oss sättet att lirka med frågorna – – vi undveko vattenfrågan och hörde i stället med en trött och krokryggad man om viltet på ön.

– Nej, något vidare vilt finns här inte längre. Ibland kommer förstås ett par rådjur över. Förr fanns det berguv borta i Hängeskår som hoade om nätterna, men det är längesedan. Nog finns här berg alltid! *Skrobenberget* kallar de ett – och där har en kommit utför; han slog ihjäl sej och han ligger begravnen där. Det skulle ha vart med hans fria vilja. Kanske var han sjuk. Det är längesedan. – – Men kan I gissa

vad den bergknallen kallas, som ligger där mitt i åkern? Jo, den kallar de *Ålkullen*, för därifrån hade de förr ett bra ålmete, de stod på berget och tog han – – för då gick vattnet upp genom dalen. – Den sidan av Valön hör till Tegneby och den här till Stala och nog skulle en vilja tro att den uppdelningen är sen den tiden då det här var *två öar*.

– Nå, men minns Ni den stora översvämningen? Då var ju Valön också kluven.

– Nej, då var jag inte på benen – det var ju på natten – och på förmiddagen var allt som vanligt. Men här bor en gammal gumma, som nog vet besked både om det och om mycket äldre saker med för den delen, men hon hör så illa nu. Snart är vi bara gammalt folk på ön. Den håller på att avfolkas. Vi är så isolerade – vi vill ha bro till fast land men får ingen. Vi vill ha ungdom till ön, starkt folk – lika starka som vi var en gång. En av oss var så vådligt stark, så han fick heta *Jätten*. Han arbetade vid slipbygget uppe i Lyresund och som där bara var pinmo behövdes där segt folk. Se tar man ett spett och hugger i pinmon så kommer det inte djupare än så – men lirkar man ner det, så går det. Inget vill komma på spaden... Men *Jätten* var rätt person. Sin dagspeng hade han själv bestämt till en och sjuttiofem – och ändå höll han sig med maten själv.

– Oj vad han retades med andra karlar – räckte fram långfingret, krökte det och sa: "*Det här går inte att råta ut, de är lygens!*" Å alltid var det någon som ville betvivla hans ord och som också gjorde två vinklar på långfingret, krokade på och drog och blev röd som en tuppkam i synen. Medan *Jätten* såg på skyarna och talade om väderleksutsikten för nästa dag drog han den andres långfinger rakt och sade: "Då tar jag väl ringfingret!" Ja, så krökte han det och åter krökte den andre sitt halft domnade pekfinger, krokade på och drog. "*Väldigt så mycke mygg de finns i år!*" sa *Jätten* och viftade sig kring pannan med den lediga handen och drog den andres pekfinger rakt och så tillade han försmädligt: "*Jasså, du är en sådan där lillfingerspoj!*" Och så krökte han lillfingret och det är klart att det sjöd i den andre och så böjde han sitt trekvartsdomnade långfinger för tredje gången och krokade på – – och fastän han drog, så att ögonen ville trilla ur skallen, så nog raknade hans långfinger – och det var så illa klämt och ömt, så det dög inte till någon sort på en hel vecka... Inte fanns det många som var jämnstarka med *Jätten*, inte om man så hade mönstrat hela Orust och Tjörn.

Och så vandrade berättaren vidare på sin stig in i skuggan under berget och vi fortsatte ut i det blossande middagsljuset på ängarna kring *Ålkullen* och upp genom en tvärdal.

*

Med ett rep i handen kom nu en kanske femtio års kvinna, som liknade Zorns porträtt av "Mona", en friboren människa, trygg och självklar.

– Goddag! sade vi. Är det det berget som heter *Skrobenberget*?

– Var är herrarna ifrån? frågade hon och spände ögonen vasst i oss.

Vi sade att vi voro fria konstnärer och fria historie-skrivare på forskningsfärd i det okända av Bohus-läns övärld och tilllade namnet på vårt värdfolk – och då det namnet nämndes ändrades hennes röst-läge och hon sade:

– Se de är sådana tider nu att en får vara lite försiktig...

Nej, det berget kallar vi Torvmosseflauet. Jag kan gott visa vägen till Skrobenberget – så kan jag gå till grällerna sedan. Ja, jag har en del får i ljung-backarna. Jasså, ni är såna som går och skriver upp gamla saker. Då kan jag berätta att den här källan kallas Skrobenkällan – den skulle han väl ha haft, han Skroben. Men akta sej nu för den här kon med de långa horna – hon är folkilsken av sej. Här har vi nu berget. Det är fasligt så tvärbrant. Här var det allt vådligt att komma ut för. Där borta under den stenen skall han ligga begravd – – stenen har ännu sjunkit sedan jag var barn. – – Men som vi är i farten får jag väl också visa var han ligger som dog i koleran. Då får vi först gå i stora dalen.

– Här kan man tro att det är dålig grund – om en häst springer här, så hörs det lång väg. För se här har sjön gått förr. Här var översvämning en gång – en glömmet aldrig då vattnet steg så högt. Det var ju krig då också och en och annan läste Johannes

Uppenbarelser och det var inte utan att man lyssnade till tal om världens undergång. Var det synda-floden som kom? – Men se nu här, här skall vi gå upp, här till höger – och just här på gårdet be-gravde de den som dog i koleran och sedan kom en stig att gå mitt över graven – det är allt illa att få en sådan grav. Och de berättar att när prästen skulle jordfästa den döde, stod han inte intill graven – han var väl rädd för smittan – där på hyllan i ber-get stod han! – Nej, nu får jag gå tillbaka till gräll-erna. Kommer djuren på andras mark flyger lätt hand i hår och kniv på strupe, heter det.

– Vilken dato var det, då vattnet steg så högt? hann vi ändå fråga.

– Låt mej tänka...

Just då nalkades i solskenet på en stig bland blom-morna i en sänka en lång och allvarlig kvinna i svart klänning och i lika svart huckle och såg bara rakt fram med sina djupsvarta ögon.

– Jag skall fråga henne, som kommer i *Krappet*. – Hogar du när det var som vattnet steg så högt?

Den svartklädda gjorde front halft mot oss, såg i den riktningen och svarade:

– Det var då Beata stod lik!

Sade och vandrade vidare.

Snart hamnade vi främlingar vid en idyll bland bergen och funno följande material att vid tillfälle forma till en dikt:

En idyll.

Solregnskuren har dragit förbi och svalorna singla åter i luften.
 Nu glittrar varje strå på ängen,
 träden spegla stormskulpterade kronor i himmelsblåa vattenpussar.
 Stugan står helt grå –
 trenne väggar av grånat virke
 den fjärde är gråa berget.
 Inte bor någon här –
 ingen mera än svalorna, som nu dyker ner till sitt hem under mossiga tegelpannor.
 Vilda blommor pråla och tävla i prakt invid solvarma berget –
 och vilket berg! gult som gräde och grått som getingars gråpappsbo.
 Vandrare, stanna en stund,
 glöm vad du jagar efter,
 sätt dig och njut av de stilla ljuden,
 svalkvitter, spelande löv och humlors surrande färd.
 Sommarvind, sol, en stunds harmoni.
 Och då du slutligen rätar på benen för att gå din färde,
 ser du ett ögonblick in genom grönskimrande fönsterrutor –
 och finner där på ett blåmönstrat fat nyfångad bergtorsk.

Den första någorlunda mänskliga figur vi funno, då vi åter voro nere på slätten, var endast en dålig kopia – en fågelskrämma, utstyrd med en oändligt trasig rock, och det var klart att öns foxterrier skulle vara framme och skälla ut den illaklädde. Han stor-skällde, gjorde uppehåll, lade huvudet på sned och tycktes ha frågat skrämman:

– Kan du inte tala?

Och så var han i gång med skallet igen - för att tvärtystna då vi närmade oss. Svansen miste sin eleganta plymsväng och gömde sig mellan bakbenen och så sprang han till närmaste gård - sprang så han blev trott i fötterna och måste hoppa på tre ben för att åtminstone få vila sig något. Vi följde förstås efter honom – och när väl terrierns matmor hade konstaterat att vi ej kunde vara fullt så farliga som han tyckte, började hon svara på alla våra frågor:

– Om jag minns översvämningen – både ja och nej. Själv var jag inte på ön just då, men min mor berättade sedan. Det var så att vi hade en ko som fick en kalv den natten och därför var mor uppe. Först trodde hon att det var rimfrost, men så fick hon se vad det var. Då gick här upp en bred kil, så Oskar Olssons gård var nästan avklippt – det såg ut som om ön var delad i tre. Just så var det. – Jasså, nu skall *det* skrivas upp. Nå, då kan herrn lägga till att då vattnet gick tillbaka, så sjönk det två fot på en halvtimme. Så var det med den saken.

Nu ansågo vi att vi hade fått veta nog. (*Daton* var visserligen något svävande, men *allt är ju relativt*, säger Einstein.) Nöjda med vår expedition återvände vi genom dalen på den gungande mjuka vägen, där blommor frodades på gräshöjderna mellan hjulspåren. Solblåsten drev undan de sista regnmolnen och allt grönt tycktes nyskapat.

Plötsligt finge intervjuarna upp högvilt – ty i närmaste kurva kom *öns äldsta!*

(– Nu kliar det i fingrarna på Klio! skulle Bibliotekarien ha sagt.)

Ännu stodo sidor tomma i våra notisblock, ännu voro blyertspennorna flera tum långa... Vi ökade steglängden – men öns äldsta såg så förskräckt ut, som om "ryssen" hade kommit, och hon tvärvände och knogade iväg på sina två käppar och gjorde säkert åtskilliga knop. Vi förstodo att hennes hjärta skulle slå alltför hårt, om vi hade hunnit ikapp henne – och så lade vi om kursen och klättrade upp för Åkullens branter.

Vindflöjeln gnisslade på krönet, päronträdet och rönnen prasslade med löven för att vi skulle se hur rikt de buro, och björnbärstaggas och törnrossnår slogo murar om klyftornas hemlighet – men vi tänkte blott på de väldiga ålar som en gång slingrade sig kring kullen, som slingrat sig där i tusentals år. Och vi tyckte oss se de tider, då det var djupt vatten i Valöns långa sänka och vikingar kunde gömma sina drakar här, för att plötsligt efter ett ilbud från utkiken vid Kes-stenen staka fram, ro fram, och så med välfyllda segel länsa och taga in på krämarfartygen. Vi visste precis hur en äntring hade skett, hur blodig striden blev och att bytet var viner, rökt lax, bärnsten, guld och sex irländska konungadöttrar för marknaden på Brännö. Naturligtvis var det ingen tillfällighet att vi först tänkte på törstsläckande medel och tilltugg – middagstiden gav sig till känna, det härjade i vårt inre – och snart hade vi åter hissat våra bländande vita segel för att fara mot ett nytt – och troligen läckert mål.

*

Just då vi skulle skjuta ut båten kom en man och vinkade med armen och hade så bråttom att rocken flaxade. Han skulle till samma hamn som vi och var glad att ha hunnit fatt oss, ty ryktet om vårt besök hade ju spritt sig över ön.

Han var andfädd och satt tyst tills vi fingo se Kes-stenen igen. Ett moln kastade skugga över den, men solen lyste till på en odling rakt nedanför branten och på en halvt övervuxen husgrund. Då sade han:

– Det ser ut som om en och annan som är född på Valön har svårt att trivas på annat håll. Det stället

hette Korsvik och där bodde en gång en som kallades *Olaus i Korsvik*. Olaus hade varit på sjön men längtade tillbaka hit. Så kom hans föräldrahem i andras händer – då blev han rotlös och började gå från gård till gård på Orust. Nå, han tänkte bygga sig en stenkoja vid Lalleröd och hade kommit rätt långt, men okynnespojkar rev ner bygget. – Inte trivdes han under andras tak? Jo, på dagen gick det bra. Då satt han och sydde och filosoferade och förvånade bönderna med sin präktiga kunskap om sjön. Gärna gjorde han kommentarer till Gamla Testamentet. Så här kunde det låta:

– Inte skall ni inbilla mej att Israels barn gick tvärs igenom havet. Inte! Där var *tidvatten* förstås och de passade på att gå över, då det var ebb. Men sedan kom Farao, det dumma nötet – och floden kom och dränkte honom och hela hans här. Det begriper väl varje sjöman. Så pratade han och sydde. Men mot kvällen trivdes han ej under främmandes tak:

– *Nej, nu får en gå hem!* sa han och ingen kunde hålla kvar honom. Men inte gick han hem, han hade ej något hem! Det blev i en halmlada som han sov eller ute bland enbuskarna. På morgonen kröp han

fram och den väldiga rocken kunde vara vit av frost. Snart hade han mjukat upp fötterna och gick på sina sexlayersulor till en gård för att sy.

Aldrig tiggde han – var och en vet ju att en mänska behöver mat. Aldrig ville han ligga någon till last – varken någon enskild eller någon kommun – och så sov han under det friaste av alla tak, under stjärnvalvet. Fri var han, fri levde han – tills frosten bet tvärs genom hans skor trots sexlayersulorna. Den bet så illa att han ej mera kunde gå. Då fick samhället fångat in Olaus i Korsvik i sin fålla. Men tro inte att han glömde sin ö. Ofta talade han om den och bedyrade då, att det var hans farfar och gammelfar i Wasser som hade forslat Kes-stenen från Kälkerön till Valön.

– Men vad skulle det vara bra för? tyckte folk.

– *Inte skulle det vara bra för något*, sade Olaus i Korsvik, *det var änna som en bragd!* –

Vi rundade en udde, Valön försvann och så var det kapitlet slut.

Illustr.: Författaren.

Prospekt över Valön. Längst till vänster öns äldsta, som just undflyr intervjuaren. Bergknallen med väderflöjeln är Ålkullen (varifrån det förr var gott älmete). Dalgången längst till höger klyver Kälkerön och utgör en fortsättning på Valöns dal